

М. Я. Антонєць

ПЕДАГОГІЧНА СИМФОНІЯ ЛЮБОВІ ДО ДИТИНИ У ТВОРЧІЙ СПАДЩИНІ ВАСИЛЯ СУХОМЛИНСЬКОГО

Сорок п'ять років тому перестало битися полум'яно-чуйне і добром зігріте серце видатного українського вченого-педагога, відважного новатора, публіциста, дитячого письменника Василя Олександровича Сухомлинського (1918–1970), життєвий і творчий шлях якого – одна з найяскравіших сторінок у загальнолюдській книзі світочів гуманістичної педагогіки. Ще за життя його називали історичною постаттю, класиком педагогіки і ставили в один ряд з К.Д.Ушинським та А.С.Макаренком. Справі навчання, виховання, гармонійного розвитку гуманної особистості Василь Олександрович віддав стільки самовідданих і сумлінних турбот, зусиль волі та інтелектуальної енергії.

Результатом титанічної науково-практичної праці В.О.Сухомлинського стали близько 40 книг і брошур, понад 600 статей, тисячі (разом з неопублікованими) невеликих за обсягом художніх творів для дітей, які залюбки читають і дорослі. Наукові роботи українського вченого-гуманіста видані 59 мовами народів світу, що засвідчує про їх актуальність, широку популярність і науково-практичну затребуваність. Такі найвідоміші його книги – «Серце віддаю дітям», «Духовний світ школяра», «Сто порад учителям», «Павлівська середня школа», «Розмова з молодим директором школи», «Як виховати справжню людину», «Людина неповторна», «Вірте в людину», «Шлях до серця дитини», «Народження громадянина», «Методика виховання колективу», «Проблеми виховання всебічно розвиненої особистості» – та переважна більшість статей, а особливо такі, як: – «Обережно: дитина!», «Людина – найвища цінність», «Людина неповторна», «Не бійтесь бути ласкавими», «На нашій совісті – людина», «Думки про шкільне виховання», «Моя педагогічна віра» вирізняються яскраво вираженою гуманістичною, дитиноцентричною спрямованістю.

Павлівську середню школу Онуфріївського району Кіровоградської області, яку В.О.Сухомлинський очолював останні двадцять два роки свого, на жаль, короткотривалого земного життя, він підняв до рівня одного з найкращих у колишньому Радянському Союзі загальноосвітніх навчальних закладів, перетворивши її в загальноновизнану творчу лабораторію передової педагогічної думки й новаторського освітньо-виховного досвіду, в лабораторію наукової організації і наукової культури навчання і виховання.

У книзі «Серце віддаю дітям» В.О.Сухомлинський зазначає: «Що найголовніше було в моєму житті? Без роздумів відповідаю: любов до дітей» [16, с. 31]. Учений-практик створив психолого-педагогічну систему, в якій все зосереджено навколо дитини-вихованця. Це надзвичайно потужна і непрочуд гуманістична педагогіка, побудована на утвердженні тієї мудрої істини, що освіта, виховання й розвиток людини – це передусім утвердження гармонії розуму і серця, де все-таки серцю, за образним висловлюванням Василя Олександровича, належить найніжніша

і найтонша мелодія. Педагогіка павлівського Добротворця – це педагогіка дитиноцентризму, в основі якої – необхідність наблизити процес освіти, навчання до глибинного внутрішнього духовного світу кожного вихованця. Тому таку надзвичайно велику увагу вчений приділяє гуманній взаємодії вчителя з учнями як найважливішій складовій його психолого-педагогічної культури, майстерності і творчості.

В.О.Сухомлинський твердо вірив в те, що не має дитини, в якій було б менше доброго, хорошого, ніж поганого, злого. Мистецтво навчання і виховання Василь Олександрович убачав в умінні побачити непомітний з першого погляду пагінець добра, у плеканні і перетворенні його в ідеал краси, людяності. Тому вчений-практик радить педагогам: «Якщо вам здається, що дитину немає за що похвалити, створить у дитячій душі добро, і нехай Ваше слово принесе їй радість» [7, арк. 31].

На переконання В.О.Сухомлинського, «учителів треба мати величезний талант любові до людини і безмежну любов до своєї праці і насамперед до дітей, щоб на довгі роки зберегти бадьорість духу, ясність розуму, свіжість вражень, сприйнятливість почуттів – а без цих якостей праця педагога перетворюється в муку. ...у школі не повинно бути жодного педагога, для якого праця вчителя була б тягарем» [20, с. 342].

Дуже показовим у контексті сказаного є приклад, наведений В.О.Сухомлинським у статті «Учитель і діти». В одній із шкіл проводжали на пенсію вчителя математики, якого учні не любили, хоча поважали за глибоке знання предмета, за широку ерудицію. Та в цій повазі не було тепла й сердечності, оскільки діти завжди відчували в словах учителя якусь погорду, поблажливість до них. Школярів насторожувало, а інколи й обурювало те, що вчитель намагався «піймати» учня саме тоді, коли він не знав навчального матеріалу. А впівмаши, ставив незадовільну оцінку, і діти відчували, що математик у цю мить ніби радіє, що йому вдалось утвердити свою владу над учнем. Учителі також недолюбливали колегу за сухість, але, як і учні, поважали його за глибокі знання математики.

На прощання старий учитель, схиливши голову, сказав слова, яких від нього ніхто не чекав: «Я ніколи не любив дітей... Мені важко було заходити в клас [...]. Я дуже добре знаю математику, але учні не любили мого предмета, бо на любили мене. Ось тільки тепер, працюючи останній рік, я зрозумів, що діти – це наймудріші філософи і найчутливіші психологи. Вони відчували, що я заходжу в клас, мов у крижану воду. [...] Тридцять п'ять років за вчительським столом... Стіл – я тепер зрозумів – був тією фортецею, з-за якої я наступав на учнів. Але вони примушували мене оборонятись, і я був завжди, як в облозі. Між нами стояла глуха стіна... Боляче про це говорити, боляче й думати. Але хай це стане наукою для молодих. Минула молодість, прийшла старість, і тепер я з боєм, з розпачем запитую себе: в ім'я чого я жив? У чому була радість моєї праці? Хто згадає мене як доброго наставника, як людину, що запалила в молодій душі вогник любові до науки? Недарма говорять: коли б то молодість знала, коли б то старість могла... Не пішов би в школу. Математика – ось моє покликання. Математика, а не виховання дітей» (виділено нами – М.А.) [19, с. 196–197].

У книзі «Серце віддаю дітям» В.О.Сухомлинський зазначає: «Переді мною 31 дитина – це 31 світ» [16, с. 178]. Так сказав учений-гуманіст про тих своїх дітей-вихованців, з якими він як наставник, класний керівник, учитель і директор школи здійснював навчально-виховну, культурно-освітню роботу, починаючи з переддошкільного року й до закінчення ними Павлівської десятирічки. На запитання, що найголовніше в педагогічній праці, В.О.Сухомлинський дав однозначну відповідь – **знати дитину**. Знати дитину – це, за його переконанням, – та найголовніша точка, де стикаються теорія і практика педагогіки, де сходяться всі нитки наукового керівництва шкільним колективом. І в цілому вчительську професію Василь Олександрович називає людинознавством, постійним проникненням у складний духовний світ дитини, яке ніколи не припиняється. Щоб знайти, відкрити в дитині ту «золоту жилку», що принесе їй радість пізнання, творчості, педагог покликає до тонкощів знати індивідуально-вікові особливості кожного учня, бути гуманним у взаєминах з ним. А гуманність не створюється якимись спеціальними прийомами. Справжня гуманність означає передусім справедливість як поєднання поваги з вимогливістю. І знову-таки, щоб бути гуманним, учитель має знати душу дитини.

У книзі «Сто порад учителям» В.О.Сухомлинський звертається до педагогів з такими напутніми словами: «Пам'ятайте, що нема й бути не може абстрактного учня..., до якого можна було б прикласти механічно всі закономірності навчання й виховання. Немає якихось єдиних для всіх школярів передумов успіхів у навчанні... Мистецтво навчання і виховання полягає в тому, щоб, розкривши сили й можливості кожної дитини, дати їй радість успіху в розумовій праці» [17, с. 436–437]. А для цього *учителям потрібно розробляти для кожного школяра індивідуальну траєкторію оволодіння ним передбаченим змістом шкільної освіти.*

В.О.Сухомлинський висловлював жаль і неприйняття ще наявних, на превеликий жаль, в учительських колективах дискусій з приводу того, чи обов'язково педагогові передусім знати, розуміти і любити дітей. А чи не краще прагнути до високого фахового професіоналізму. Аналізуючи аналогічну точку зору одного з учителів («А якщо я їх не люблю... Якщо я тільки й зазнаю світлих хвилин, коли їх не чую і не бачу? Що ж, накажете залишити школу і перекваліфікуватись?»), Василь Олександрович у статті «Як любити дітей» стверджує: «... так, треба залишити школу і здобути іншу спеціальність. Або ж виховати в собі любов до дитини – третього не дано [...]. Педагог без любові до дитини – це все одно, що співець без голосу, музикант без слуху, живописець без відчуття кольору» (виділено нами – М.А.) [21, с. 292]. А щоб любити дитину, потрібно знати кожен порух її душі та яким впливам відкрите її серце.

Що ж, за В.Сухомлинським, означає – знати дитину. У статті «На нашій совісті – людина» вчений-гуманіст роз'яснює: «Ми намагаємося знати про дитину якнайбільше: яке в неї здоров'я, які особливості її організму, як дитина мислить, відчуває, сприймає навколишній світ... Головне – розпочати проникнення педагога в духовний світ дитини, розпочати вивчення її мислення, почуттів, характеру, волі, інтересів.

Виховувати – це насамперед **знати** дитину..., кожна дитина – це особливий, неповторний світ» [10, с. 203–204].

В.О.Сухомлинського не лише цікавило, а серйозно турбувало питання: *як же пізнавати дитину, як її бачити, вивчати, спостерігати?* Життя переконало Василя Олександровича в тому, що «вивчати дитину, пізнавати індивідуальні особливості її психіки, проникати в її духовний світ – це означає бачити взаємодію дитини з навколишнім світом, з речами і явищами, з людьми, із силами природи. За партою дитина не розкриється перед вами; тут ви бачите результат її розумового розвитку і праці...» [Там само, с. 204]. Учений-гуманіст зрозумів, що **не можна знати дитину, не можна спостерігати її, якщо між педагогом і дитиною – вчительський стіл**. Отже, «щоб знати дитину, щоб прочитати хоч би перші сторінки невідомої для нас книжки, треба зрозуміти, **як дитина бачить навколишній світ**» [Там само, с. 209].

На запитання «*Про що найбільше говорять учителі у школі?*» В.О.Сухомлинський дав таку конкретну і предметну відповідь: переважно про зміст освіти, тобто про навчальні плани, програми, підручники, посібники, а також про оцінки чи бали, а про душу дитини – значно рідше і менше. А потрібна, наголошує Василь Олександрович, серйозна розмова про вивчення внутрішнього духовного світу дитини, про індивідуально-вікові особливості її розвитку, про педагогічну культуру і майстерність вчителя, про його педагогічний такт і гуманістичний стиль, які є своєрідним «почерком», певною манерою педагогічних дій, притаманних кожному вчителю.

Як свідчать засоби масової інформації, ще не поодинокими, на жаль, у шкільному житті є негативні випадки, зумовлені авторитарним стилем роботи педагога. Йому властивий формально-функціональний підхід до учня, коли вчитель опирається на власне уявлення про «середнього» школяра і власні абстрактні вимоги до нього. У своїх діях та оцінках такий учитель, як правило, суб'єктивний і стереотипний. Такому педагогові притаманна здатність безпосереднього емоційно-вольового впливу на дітей та уміння саме на цій основі добиватись у них авторитету. На сторінках педагогічної спадщини Василя Олександровича читач зустрінеться з подібними антигуманними прикладами. Вони свідчать й про те, що **значний відсоток психоневрологічних розладів і захворювань у школярів – на совісті вчителя, який не знає індивідуально-вікових особливостей дітей на різних етапах їхнього розвитку: в дитинстві, отрочстві, юності.**

У своїх працях В.О.Сухомлинський показує, що нетактовність і психологічна товстошкірність вчителя вразливо ранять учнів і сприймаються ними як навмисне висміювання, що веде до грубості, байдужості школярів, до інших надзвичайно небажаних проявів і наслідків, зокрема, таких, як *шкільні дидактогенії*. Дидактогенії є результатом порушення педагогічного такту з боку вчителя, вихователя чи іншого педагогічного працівника. Це надзвичайно негативний психічний стан учня (пригнічений настрій, страх, депресія, фрустрації тощо), який впливає на його навчальну діяльність і міжособистісні стосунки. *Дидактогенія* може бути причиною серйозних неврозів. Грубість і

нетактовність педагога, надмірно підкреслені дорікання за недостатність у ставленні до навчання, незразковість у поведінці, бездарність у праці й науках викликають в учня негативні настрої й установки, інколи навіть хворобливого спрямування. Негативним впливам педагога найчастіше піддаються вразливі, безвільні і недостатньо самостійні учні, зі слабким типом нервової системи. *Дидактогенія* навіює дітям переконаність у своїй нездатності і непоправності поведінки [див: 1, с. 122].

Педагогам-практикам учений-гуманіст радить не поспішати, не нервуватися, не підхльостувати дитяче мислення зокрема караючою різкою оцінкою, оскільки це не допоможе, а тільки нашкодить. Доцільніше вивчати, як мислить конкретна дитина й зміцнювати її розумові сили, запобігаючи небажаним прикритим випадкам. Один з таких прикладів – на сторінках листа однієї з мам до В.О. Сухомлинського, витримку з якого він наводить у статті «Обережно: дитина!»: «Дівчина моя не встигає. Двійки і двійки. Приходить додому засмучена. Яюсь уночі прокидаюся, чую – плаче. «Що з тобою, донечко?» – **«Мамо, поїдьмо туди, де нема школи...»** [13, с. 425]. Прочитуємо і такі слова павлівського вченого-гуманіста: «Не оцінка, не бал – головна мета, а самовираження людини в переживанні того, що вона думає» [9 с. 486].

Не завжди сприяє поліпшенню навчальних досягнень учнів негуманний підхід учителя до виявлення результатів їхньої праці. Василь Олександрович, аби застерігти інших і звернути увагу на недопустимість таких випадків чи чогось подібного в освітньо-виховних закладах, неодноразово звертається до реальних прикладів із шкільного життя. Зокрема, у книзі «Павлівська середня школа» вчений-практик наводить приклад такої прикритої ситуації в одній із шкіл: «Яюсь під час перевірки домашнього завдання (в 5 класі) вчителька літератури викликала слабенького учня. Йї не сподобалося речення, яке він склав самостійно. Не сказавши ні слова, вона махнула рукою, а хлопчик плакав цілий вечір... Довелось довго розмовляти, доводити вчительці її помилку, пояснювати, що в її жесті виявилися її педагогічні погляди – байдужість до учня, невіра в те, що він може зробити щось добре, примирення з думкою, що поганий учень так поганим і залишиться» [14, с. 39]. У цьому зв'язку Василь Олександрович зазначає, що інколи він розмовляв з учителем годинами з приводу якогось одного його слова, посмішки чи гнівного погляду. Однак ніяких, навіть найсерйозніших суперечок з педагогом директор Павлівської середньої школи ніколи не вносив на засідання педагогічної ради.

Кожного разу В.О.Сухомлинського охоплювало почуття незадоволення і навіть обурення, коли він бачив дитину, яка, одержуючи незадовільну за незадовільною оцінку, змирилася з такою участю і з думкою, що вона ні на що не здатна, і терпляче, покійно вислуховувала докори вчителя, будучи вже майже абсолютно байдужою до його слів: «ти відстаючий, ти залишишся на другий рік». Василь Олександрович наголошує, що **не може бути нічого аморальнішого, ніж пригнічувати в людині почуття її гідності, і дуже прикро, коли до цього вдається вчитель, тобто той, хто має входити у школу як до храму людяності, як мудрець і творець дитячого щастя.**

Павлівський учений-гуманіст застерігає педагогів від так званих «сильнодіючих» засобів впливу на дитину, які, на їхню думку, допоможуть досягти бажаних позитивних змін. У статті «Не бійтесь бути ласкавими» Василь Олександрович описує ще одну прикру ситуацію: «В одній школі вчителька привела на батьківські збори двох школярів і запропонувала їм читати – один читав швидко, емоційно, а другий продемонстрував своє безсилля – збивався, переставляв склади і слова, читав не те, що написано. Таке виставляння напоказ невміння дитини, публічне приниження її – вже само по собі велике зло. Але ще гірше те, що учня, який не вмів читати, це зовсім не бентежило, його не ображало таке публічне приниження. Видно, вже немало таких ударів моральним ремінцем зазнав він, якщо перестав відчувати і покарання, і добре слово. Отак дитячу душу, відкриту для добра, ласки і справедливості, жорстокість, невмотивовані покарання та приниження вкривають непроникним крижаним панциром байдужості» [11, с. 353–354].

Один з болгарських учителів запитував В.О.Сухомлинського, як добитися того, аби діти були добрими, вдумливими, слухняними. Інститут, писав він Василеві Олександровичу, давав загальні знання з педагогіки і методики, мова йшла про абстрактного учня, а в школі «кожний учень потребує свого підходу, свого методу». У цьому зв'язку в листі-відповіді вчений-гуманіст підкреслює: *«Так, це, по-моєму, найголовніше в нашій майстерності і мистецтві – знати дитину, розуміти і відчувати ту істину, що кожна дитина – це цілий світ думок, почуттів, зацікавлень, переживань, прагнень, радощів, гіркот, образ, прихильностей, прикростей»* [15, арк. 21].

Василь Олександрович з болем у душі констатував, що, на жаль, ще немало вчителів погано знають дитину, не розуміють її внутрішнього духовного світу, а тому не бачать, не відчувають причин окремих порушень нею дисципліни. Незнання дитини, нерозуміння того, що вона відчуває, що думає, чим живе, нерідко призводить до конфліктів між учителем і дитиною, які вчитель, що не володіє достатньою мірою психолого-педагогічною культурою, намагається розв'язати «сильнодіючими» засобами: робить записи до щоденника, виганяє з уроків, посилає за батьками. У цьому зв'язку В.Сухомлинський в одному з листів констатує: *«Учитель не має права не знати, що відбувається в душі дитини. Найголовнішою рисою педагогічно культури вчителя є розуміння і відчуження духовного світу дитини»* [5, арк. 35]. Тому у книзі «Методика виховання колективу» Василь Олександрович ваговито наголошує: **«Не зламати, а підняти, підтримати, не знеособити духовні сили дитини, а утвердити почуття її гідності – тільки так треба використовувати свою владу над дитиною»** (виділено нами – М.А.) [9, с. 633].

В основу педагогічного процесу В.О.Сухомлинський у статті «Невідкладні проблеми теорії і практики виховання» рекомендує покласти принцип індивідуального підходу до кожної дитини, аби вона досягла найвищої сходишки інтелектуального розвитку, піднятися на яку дає змогу повний розквіт її здібностей. Для цього учителеві потрібно постійно приділяти увагу психологічному супроводу, забезпеченню шкільного

навчання, оскільки на практиці педагоги переважно дбають про опанування учнями змісту освіти, тобто більше переймаються проблемами знань, умінь, навичок та оцінок. Василь Олександрович вважав за потрібне не забути, образно кажучи, спочатку заглянути в душу дитини, а вже потім на цій основі здійснювати процес навчання і виховання. Тому він не погоджувався з тими критиками, які вважали, що в деяких його працях превалює психологічний матеріал над педагогічним. Павльський вчений стверджував: «...**без психології педагогіка взагалі немислима**» [4, арк. 7], наголошуючи, що й *шкільні методики мають бути передусім глибоким психологічним аналізом розумової праці учнів, а не коментуванням чи довантажуванням змісту підручників другорядними, інколи зайвими матеріалами*. Завдання вчителя – постійно переглядати застосовувані дидактичні методи і прийоми, диференційовано добирати ті з них, які сприятимуть найуспішнішому розвитку індивідуально-творчих нахилів, здібностей школярів.

В останньому виданні книги В.О.Сухомлинського «Серце віддаю дітям» (нове прочитання) відновлено, як і немало інших, текст, якого не було раніше, а саме: «*Хлопчик чи дівчинка в школі – то є насамперед учень, а не дитина (слово «дитина» в шкільному побуті вимовляється якось сором'язливо, слово «учень» – підкреслюється на кожному кроці). Дитина несе свою ношу, обливається потом, світу Божого не бачить, не має уявлення про радості дозвілля, а по дорозі їй завдають на плечі нові порції вантаж*» [16, с. 184]. Йдеться про вкрай необхідну потребу дитиноцентричної спрямованості усіх ланок шкільного навчально-виховного процесу і особливо світоглядної переорієнтації педагогів з позицій предметоцентризму на дитиноцентризм.

У багатьох своїх працях В.О.Сухомлинський постійно стверджує, що **у кожній людині є свій глибоко індивідуальний неповторний світ, в який ніхто, особливо колектив, не повинні і не мають права втручатися, бо таке втручання тільки викличе біль, вивертаючи душу, займаючи те, що є недоторканим**.

Кращому пізнанню і розумінню внутрішнього духовного світу дітей сприяють художні твори-мініатюри В.О.Сухомлинського. Ось приклад одного з них – **Щоб метелик не наколовся**:

«Дівчинка Зоя гуляла в саду. Вона підійшла до акації. На акації гострі-пегострі колючки.

Над акацією літає барвистий метелик. – Ой, як же йому не страшно літати! Налетить на колючку – що ж тоді буде?

Підійшла Зоя до акації. Зломила одну колючку, другу, третю.

Мама побачила й питає:

– Що ти робиш, Зою? Навіщо колючки зламаєш?

– Щоб метелик не наколовся, – відповіла Зоя» [8, с. 8–9].

Зміст цього невеличкого твору наводить на серйозні роздуми щодо ставлення дорослих до дитини. Якщо так вчинила маленька дівчинка, турбуючись про метелика, то якими, отже, мають бути піклування і ставлення педагога до дитини?! Відзначимо, що художні твори В.О.Сухомлинського для дітей з'являлися на світ не лише завдяки його творчому натхненню. Їх написання зумовлене й іншими

принципово важливими обставинами. У книзі «Серце віддаю дітям» зустрічаємось, зокрема, з такими думками українського вченого-педагога: «Якось прочитавши з «Рідного слова» К.Д.Ушинського вірш «Діти, в школу збирайтеся», малята одразу запам'ятали його. Радіючи цьому, я з тривогою подумав про незграбні вірші, якими рясніють багато книжок для читання, починаючи з букваря. Сухі, написані канцелярською мовою вірші радше вбивають поетичне почуття, ніж виховують любов до слова» [16 с. 159]. А у листі до вірменського педагога й письменника Р.Атаяна Василь Олександрович повідомляв: «Незважаючи на перевантаженість, сам я написав тисячі казок для дітей і коли-небудь видам їх (написані вони з вузько практичною метою – для наших дітей, тобто учнів нашої школи» [див.: 2, с. 36]. Твори павльського науковця-практика сприяють розвиткові у дітей високих морально-етичних, гуманістичних почуттів – любові до своїх батьків, рідних, поваги до людей похилого віку, милосердя до немічних і знедолених, а також – естетичної образності, емоційної насиченості, поетичності мислення. На основі художніх творів В.О.Сухомлинського можна й варто проводити уроки доброти й людяності, ввічливості, чемності тощо.

У книзі «Як виховати справжню людину» В.О.Сухомлинський наголошує: **«У справжнього вчителя – найважче і найрадісніше життя, трепетно хвилююча і складна творчість, надзвичайно тонкі інструменти, які вчимо вдосконалюються і якими він впливає на людську душу. Учитель творить людину. Ці мудрі і ваговиті слова можна сказати тільки про матір і батька»** [20, с. 340–341].

Варто зазначити, що у другій половині 60-х років минулого століття за відхід від превалювання ідей колективізму і перенесення уваги з колективу на особистість, за відстоювання навчання і виховання без покарань В.О.Сухомлинського звинуватили в «абстрактному гуманізмі», у спробі «заперечувати основи вчення Макаренка і досягнення сучасної педагогіки» і піддали несправедливій нищівній критиці. З цього приводу вже відомо і сказано немало. Дочка В.О.Сухомлинського академік НАПН України, доктор педагогічних наук, професор О.В.Сухомлинська у статті «Диспут по-советски» наголошує, що «нападки на Василя Олександровича були добре підготовленою акцією» [див.: 6]. І це справді так, про що можна конкретніше дізнатися з підготовленого Ольгою Василівною видання «Етюди о В.А.Сухомлинском. Педагогические апокрифы» [див.: 3].

Статтю «На нашій совісті – людина» В.Сухомлинський завершує такими словами-заповіддю: «...**ти повинен знати те, що знає далеко не кожна мати, якщо ти справжній вчитель. Ти повинен знати дитину**» (виділено нами – М.А.) [10, с. 217]. А для цього вчителю потрібно багато працювати над собою, постійно займатись самоосвітою, удосконалюючи рівень особистої загальної, психолого-педагогічної, емоційної, морально-етичної, естетичної й духовної культури. Взаємостосунки з учнями педагог покликаний будувати на глибокому знанні й розумінні їхніх індивідуально-вікових особливостей, на повазі, любові до них, на вірі в невичерпні можливості самовдосконалення кожної вихованця.

У книзі «Трудные судьбы» В.О.Сухомлинський так ваговито стверджує: **«У кожній людині є її золота жилка. Якою б запушеною, безталанною, нездібною до оволодіння знаннями не здавалась дитина, дорогоцінне зерно таланту десь-то приховується під пластами звичайності, посередності, відсталості. Завдання істинного ... виховання полягає в тому, щоб знайти це зерно, відкрити золоту жилку, поставити людину на ту життєву доріжку, йдучи якою вона засвітиться своїм неповторним блиском. Це болісно складна справа, яка потребує великого терпіння і безмежної віри в людину... Виховання – це не перебудова чи ломка тих задатків, які закладені в дитину природою, а гармонійний розвиток цих задатків»** (виділено нами. – М. А.) [18, с. 78]. Ці слова В.О.Сухомлинського варто, на наше переконання, вважати гуманістично-концептуальним орієнтиром для всіх, причетних до відповідальної справи плекання неповторного духовного світу кожної дитини-людини.

Завершити статтю хочеться такими словами-заповідями В.О.Сухомлинського: **«Не можна ламати природу дитинства»; «Наша учительська місія — захистити дитячу душу»**. Нехай ці дитиноцентричні доміанти Василя Олександровича стануть для освітян їхнім практичним педагогічним кредо.

Список використаних джерел:

1. Гончаренко С. Український педагогічний енциклопедичний словник. – Рівне : Волинські обереги. – 519 с.
2. З неопублікованих листів В.О.Сухомлинського / публікація О.Сухомлинської // Рідна школа. – 1993. – № 8. – С. 36.
3. Этюды о В.А.Сухомлинском. Педагогические апокрифы / сост., предисл., посл., вступ. к частям О.В.Сухомлинской. – К. : Акта, 2008. – 432 с.
4. Ответ В.А.Сухомлинского на замечания Академии педагогических наук РСФСР по поводу его книг “Формирование коммунистических убеждений молодого поколения”, “Духовная жизнь человека в годы отрочества и юности”. – Центральний державний архів вищих органів влади і управління України [ЦДАВО України], ф. 5097, оп. 1, спр. 961, 42 арк.
5. Письма В.А.Сухомлинского.– ЦДАВО України, ф. 5097, оп.1, спр. 1012, 71 арк.
6. Сухомлинская О. Диспут по-советски / Ольга Сухомлинская // Педагогический калейдоскоп. – 1994. – № 51–52 (декабрь). – С. 3.
7. Сухомлинський В.О. Засоби виховного впливу вчителя на учнів : стаття : авторизована машинопис. – ЦДАВО України, ф. 5097, оп. 1, спр. 724, 32 арк.
8. Сухомлинський В. Казки Школи під Голубим Небом : казки, притчі, оповідання / упоряд. О.В.Сухомлинська; худож. М.В.Перевальська. – К. : Освіта, 1991. – 191 с.
9. Сухомлинський В.О. Методика виховання колективу // Вибрані твори : у 5 т. – К. : Радянська школа, 1976. – Т. 1. – С. 401–637.

10. Сухомлинський В.О. На нашій совісті – людина // Вибрані твори : у 5 т. – К. : Радянська школа, 1977. – Т. 5. – С. 203–217.
11. Сухомлинський В.О. Не бійтесь бути ласкавими // Вибрані твори : у 5 т. – К. : Радянська школа, 1977. – Т. 5. – С. 347–59.
12. Сухомлинский В. Неотложные проблемы теории и практики воспитания / В.Сухомлинский // Народное образование. – 1961. – № 10. – С. 54–61.
13. Сухомлинський В.О. Обережно : дитина! // Вибрані твори : у 5 т. – К. : Радянська школа, 1977. – Т. 5. – С. 422–426.
14. Сухомлинський В.О. Павлівська середня школа // Вибрані твори : у 5 т. – К. : Радянська школа, 1977. – Т. 4. – С. 5–390.
15. Сухомлинский В.А. Письмо болгарскому учителю «Воспитывайте разум ребенка». Письмо первое. – ЦДАВО України, ф. 5097, оп. 1, спр. 590, арк. 20–48.
16. Сухомлинський В. Серце віддаю дітям (нове прочитання) / Василь Сухомлинський / передм. «У пошуках справжнього» О.Сухомлинської. – К. : Акта, 2012. – 537 с.
17. Сухомлинський В.О. Сто порад учителю // Вибрані твори : у 5 т. – Т. 2. – К. : Радянська школа, 1976. – С. 417–654.
18. Сухомлинский В.А. Трудные судьбы / В.А.Сухомлинский. – М. : Знание, 1967. – 79 с.
19. Сухомлинський В.О. Учитель і діти // Вибрані твори : у 5 т. – К. : Радянська школа, 1977. – Т. 5. – С. 195–03.
20. Сухомлинський В.О. Як виховати справжню людину // Вибрані твори : у 5 т. – К. : Радянська школа, 1976. – Т. 2. – С. 147–416.
21. Сухомлинський В.О. Як любити дітей // Вибрані твори : у 5 т. – К. : Радянська школа, 1976. – Т. 5. – С. 292–308.

О. М. Коберник

ЕВОЛЮЦІЯ МЕТИ ВИХОВАННЯ В НЕЗАЛЕЖНІЙ УКРАЇНІ

Аногація. У статті розкривається еволюція визначення мети виховання в Україні. Стверджується, що проблема мети виховання є такою ж давньою, як і саме поняття виховання, а категорія мети – одна з вихідних категорій педагогіки. Проблема мети виховання не до кінця окреслена й на державному рівні, оскільки в різних державних і нормативних документах визначається по різному. Відсутність чіткості, прогностичності і перспективності у визначенні мети виховання в Україні не сприяє консолідації зусиль всіх суб'єктів на її досягнення. Таким чином, протягом усіх років незалежності України робилися певні спроби визначитися на державному рівні з метою виховання, однак до сьогодні це не знайшло свого логічного завершення. Більшість визначень мети виховання не репрезентують мету (якщо її розуміти як кінцевий, бажаний результат), а характеризують процеси: розвиток, виховання, формування, створення, засвоєння тощо.

Ключові слова: виховання, мета, цілеспрямованість, мета виховання.